

Z Niemiec do Grecji i z powrotem

Recenzja książki

Panajotis Kondylis. Życie – twórczość – recepcja

Recenzowana książka jest tomem zbiorowym przygotowanym przez 13 autorów pod redakcją naukową Lecha Zielińskiego, Tomasza Waszaka, Marka Chamota i Filipa Olkiewicza. Monografia liczy 15 artykułów i jest owocem współpracy zarówno na szczeblu międzynarodowym, jak i lokalnym. Celem publikacji jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi sylwetki greckiego myśliciela i badacza Panajotisa Kondylisa, gdyż dotychczas nie ukazała się jeszcze polska praca poświęcona w całości filozofowi. W omawianym zbiorze poruszono trzy aspekty wyróżnione także w tytule: życie i twórczość uczonego oraz recepcję jego myśli. Całość publikacji zamykają przekłady aforyzmów Kondylisa wyróżnione w konkursie tłumaczeniowym ogłoszonym przy okazji konferencji naukowej poświęconej filozofowi, zorganizowanej w 2016 roku przez UMK w Toruniu.

Monografię rozpoczyna artykuł Giseli Horst zawierający informacje biograficzne o Kondylisie. Autorka przybliżyła w nim m.in. młode lata filozofa, jego działania naukowe, środowisko, z jakiego się wywodził, studia w Grecji i Niemczech, a także związaną z nimi dysertację o oświeceniu oraz jego poglądy i koncepcje. Horst zwraca uwagę na to, że sam Kondylis nigdy nie wpisywał się w żadne kategorie ideologiczne, lecz skupiał się na własnych zainteresowaniach i nie podążał z nurtem ideologii. Warto podkreślić, że to biograficzne studium powstało nie tylko dzięki dostępnym licznym pismom samego Kon-

dylisa, opiniom o jego twórczości, nekrologom opublikowanym po śmierci pisarza i innym źródłom, ale także na podstawie szeregu autorskich wywiadów przeprowadzonych z greckimi i niemieckimi znajomymi badacza.

Rozpoczętą przez autorkę myśl o studiach Kondylisa, a także jego badaniach nad oświeceniem kontynuuje Till Kinzel w artykule „Kondylisa książka o oświeceniu a oświecenie”. Na podstawie książki Kondylisa pt. *Die Aufklärung im Rahmen des neuzeitlichen Rationalismus* (Oświecenie w ramach nowożytnego racjonalizmu) autor stara się pokrótce przybliżyć czytelnikowi niektóre cechy Kondylisowego dyskursu o oświeceniu opartego na polemice z normatywno-emancypacyjnym ujęciem tej epoki.

Kolejnym omówionym w monografii dziełem Kondylisa jest *Macht und Entscheidung* (Władza i decyzja). Został mu poświęcony artykuł trzeci napisany przez Falka Horsta, prywatnie jednego z przyjaciół filozofa. Autor nieco inaczej, gdyż w formie „prologu”, wprowadza czytelnika w najważniejsze pojęcia zawarte w tym dziele, skupiając się m.in. na metodzie naukowej Kondylisa zwanej deskryptywnym decyzyzmem, zakładającym, że u podstaw każdego czynu i każdej myśli leży decyzja ustanawiająca sens rzeczywistości społecznej.

W artykule czwartym Andreas Cser prezentuje czytelnikowi jedno z największych dzieł Kondylisa pt. *Konservativismus* (Konserwatyzm), przedstawiając w nim najważniejsze tezy filozofa, m.in. wyższość *societas civilis* nad władzą czy też zmianę postrzegania pojęcia państwa. Autor podkreśla również, że Kondylis wyszedł w swoich badaniach nad konserwatyzmem poza historię Niemiec, uwzględniając przy tym także Francję oraz Anglię, dzięki czemu jego dzieło można zaliczyć do centralnych rozpraw z zakresu historii europejskich idei.

Artykuł piąty traktuje o kondylisowskich zagadnieniach estetycznych. Tomasz Waszak przywołuje w nim fragmenty dzieł Kondylisa, które dostarczają przesłanek natury estetycznej, skupiając się na dziele *Der Niedergang der bürgerlichen Denk- und Lebensform* (Upadek mieszczańskiej formy życia i myślenia). Autor rozpoczyna od rozważań nad istotą fenomenu sztuki w ujęciu Kondylisa. Następny podrozdział poświęca sztuce jako nośnikowi przekazu, a w kolejnym skupia się na podziale sztuk, podkreślając oddzielenie przez Kondylisa „literatury” od „sztuki”. Warto zauważyć, że tekst ten nie zawiera

wyłącznie pozytywnych ocen w odniesieniu do twórczości myśliciela, gdyż w ostatnim podrozdziale autor polemizuje z niektórymi aspektami problematyki estetycznej, a w szczególności z problemem periodyzacji omawianych wcześniej zjawisk.

W artykule szóstym Ewa Nowak porusza aktualny również dziś problem kryzysu migracyjno-uchodźczego i związanej z nim ochrony godności i praw człowieka. Autorka przedstawia poglądy Kondylisa, zestawiając je z odmiennymi przekonaniem Kanta. Mimo że pod niektórymi względami poglądy obu myślicieli pokrywają się, to jednak zamysł Kondylisa jest inaczej ugruntowany – rozumie on w radykalny i odważny sposób, nie interesuje go również przywrócenie uporządkowanego ładu prawnego.

W artykule siódmym Falk Horst omawia na podstawie „figur myślowych” różnice między ideologią mieszczańską (modernizmem) a postmodernizmem. To, co Panajotis Kondylis uważał za charakterystykę epok, autor obrazuje w swoim artykule na przykładach z literatury, przywołując m.in. fragment dzieła Goethego *Winckelmann und sein Jahrhundert* (Winckelmann i jego stulecie), wiersz Charles’a Baudelaire’a *A une Passante* (Do przechodzącej) oraz fragment opowiadania *Steuermann* (Sternik) Franza Kafki, który w opinii Horsta może uchodzić za autora postmodernistycznego.

Kolejny artykuł, napisany przez Wolfganga Sohsta, jest jednym z najbardziej obszernych w tej publikacji. Autor koncentruje się w nim na koncepcji człowieka przedstawionej przez Panajotisa Kondylisa. W tym celu poświęca uwagę dwóm dziełom greckiego filozofa, w których ten formułuje swoje antropologiczne założenia. Chodzi tu o książkę *Macht und Entscheidung* (Władza i decyzja) oraz wydany pośmiertnie pierwszy tom *Ontologii społecznej*. W kolejnych podrozdziałach autor zajmuje się ludzką hierarchią motywacji, funkcją norm społecznych, schematem przyjaciel–wróg oraz alternatywnymi modelami funkcjonowania norm społecznych i ludzkiej motywacji zachowań. Warto zaznaczyć, że każdy podrozdział jest zaopatrzonej w przejrzyste sporządzone schematy, a także liczne cytaty z obu dzieł Kondylisa. Jest to tekst najbardziej krytyczny wobec myśli Kondylisa, gdyż autor polemizuje z treścią jego dzieł i jego radykalną wizją, zwracając przede wszystkim uwagę na niebezpieczeństwo kryjące się za zbyt jednostronnym odczytaniem obrazu człowieka opartym na schemacie przyjaciel–wróg.

W kolejnym artykule Falk Horst wskazuje na podobieństwa modeli antropologicznych Heinricha von Kleista i Panajotisa Kondylisa. Obaj podobnie postrzegają powiązanie rozumu i siły sprawczej. Aby skutecznie zilustrować koncepcję Kleista, autor przywołuje nie tylko jego eseje, w tym znany tekst *Über die allmähliche Verfertigung der Gedanken beim Reden* (O stopniowym kształtowaniu się myśli w trakcie mówienia), ale również dzieło literackie *sensu stricto*, a mianowicie *Anekdote aus dem letzten preußischen Kriege* (Anegdota z ostatniej wojny pruskiej). W swoim artykule umiejętnie przeplata on także wnioski Kleista i Kondylisa, podkreślając ich podobieństwo.

W artykule dziesiątym Konstantin Verykios zestawia myśl Kondylisa z poglądami wybitnego teoretyka wojny Carla von Clausewitza, starając się wyjaśnić, dlaczego grecki myśliciel tak bardzo interesował się teorią wojny, która była dla niego wzorem do formułowania każdej teorii. Metodologiczne odkrycia Clausewitza cenił on m.in. za ich prostotę i zdroworozsądkowość. Podstawą analizy Verykiosa jest drugi rozdział dzieła *Theorie des Krieges* (Teoria wojny). Autor kontynuuje swoje badania, skupiając się na roli sztuki wojny jako przyczynku do socjologii historycznej oraz relacji między socjologią a teorią czynu.

W artykule jedenastym Margit Eberharter-Aksu podejmuje próbę powiązania koncepcji paradygmatu Thomasa S. Kuhna z nauką pragmatyką Panajotisa Kondylisa. Podkreśla ona fakt, że Kuhn uważany jest za pioniera historycznych badań z zakresu historii nauki, a jego przełomowe dzieło *Struktura rewolucji naukowych* zyskało ogromną popularność. Następnie autorka przybliży czytelnikowi pojęcie paradygmatu i opisuje różnice oraz podobieństwa między poglądami obu autorów. Bliski związek między Kondylisem a Kuhnem dostrzega ona m.in. w postulowaniu przez obu autorów obiektywizacji, tj. roszczenia do obiektywności naukowego przekazu, zamiast obiektywizmu, czyli milczącego zakładania obiektywności badanych zjawisk.

Artykuł dwunasty jest poświęcony utopii jako figurze myślowej. Alexander Jakovljević skupia się w nim na porównaniu argumentacji historyka i publicysty Joachima Festa ze spostrzeżeniami sformułowanymi przez Kondylisa. Upadek bloku wschodniego tworzy historyczne tło, na którym obaj autorzy formułują swoje koncepcje utopii, i właśnie od tego zagadnienia Jakovljević rozpoczyna swoje rozważania. Dalej skupia się na stosunku między

utopią i przemocą, wyjaśnia definicję utopii u obu myślicieli, a także przedstawia relację między historyczną rzeczywistością a utopią.

Artykuł trzynasty powstał na podstawie zachowanych notatek Kondylisa i zawiera porównanie koncepcji popędu samozachowawczego u Freuda, Junga i Kondylisa. Fotis Dimitriou przedstawia czytelnikowi główne różnice między koncepcjami Kondylisa i Freuda, opatrując swój wywód przejrzystym schematem.

Tytuł przedostatniego artykułu – „Z Heidelbergu do Aten i z powrotem: filozoficzne podróże Panajotisa Kondylisa” – nawiązuje, jak podkreśla autor Dietrich Harth, do starej alegorii podróży służącej do wyrażenia rozwoju intelektualnego danej jednostki. W wypadku Kondylisa jest to podróż między klasyczną filozofią a nowoczesną socjologią. Artykuł ten stanowi podsumowanie działalności Kondylisa, jego poglądów oraz problematyki poruszanej w twórczości.

W ostatnim artykule autorstwa Lecha Zielińskiego, Marka Chamota i Filipa Olkiewicza czytelnik przenosi się z Niemiec i Aten do Polski, a dokładniej do Torunia i Bydgoszczy, aby poznać genezę zainteresowania postacią grecko-niemieckiego myśliciela w Polsce oraz historię pracy nad tworzeniem podstaw recepcji jego myśli. Tekst stanowi podsumowanie wieloletniej (liczącej już ponad dekadę) działalności. Są w nim opisane konferencje naukowe poświęcone badaczowi oraz plany prac tłumaczeniowych, przeanalizowana jest kwestia dostępności w Polsce książek Kondylisa oraz przekładów i ich recepcja. Do analizy tej ostatniej autorzy wykorzystali narzędzia Akademickiej Platformy Czasopism, w tym przede wszystkim statystyki pobrań przekładów tekstów Kondylisa z wymienionej platformy.

Książka z wielu powodów zasługuje na szeroką popularyzację i stanowi bardzo cenną pozycję na polskim rynku wydawniczym – jest jedną z niewielu publikacji w języku polskim i jedyną monografią w całości poświęconą Panajotisowi Kondylisowi. Autor(k)om nie tylko udało się w pełni przybliżyć czytelnikowi sylwetkę greckiego badacza i myśliciela, ale też naszkicować tematykę, jaką poruszał w swoich dziełach, oraz jego poglądy. Trzeba jednak podkreślić, że książka ta nie należy do łatwych. Pełne zrozumienie jej treści wymaga od czytelnika przynajmniej podstawowej wiedzy z zakresu pojęć i teorii filozoficznych, gdyż w niektórych artykułach takie się po-

jawiają. Niemniej umiejętne połączenie wątku biograficznego z twórczością filozofa czyni strukturę książki klarowną i sprawia, że jest ona oparta na logicznym szkieletcie myślowym, a przekłady aforyzmów Kondylisa autorstwa Natalii Chodorowskiej-Jackiewicz, Małgorzaty Lisińskiej i Krzysztofa Soszyńskiego wspaniale wieńczą całość monografii. Dzięki współpracy ze znakomitymi znawcami Kondylisa, będącymi po części także jego przyjaciółmi, oraz dzięki licznym przeprowadzonym wywiadom i przestudiuwanym dokumentom udało się stworzyć nietuzinkowe dzieło ułatwiające na gruncie nauki polskiej recepcję twórczości tego myśliciela. Książka bez wątpienia może wzbudzić zainteresowanie przedstawicieli różnych nauk – Panajotis Kondylis był barwną postacią, a jego twórczość wywarła znaczący wpływ na wiele obszarów nauki i kultury: od filozofii i socjologii, przez myśl polityczną, aż po działalność tłumaczeniową. Kolejnymi atutami recenzowanej książki są również: poziom naukowy wszystkich zaprezentowanych w monografii artykułów, międzynarodowy skład zespołu autorskiego, a przede wszystkim widoczne w tekstach zaangażowanie autorów na rzecz rozpowszechnienia wiedzy o bohaterze monografii.

Autorzy w podsumowaniu książki podkreślają, że ich cel okazał się możliwy do osiągnięcia, i wspominają o kolejnych planach na najbliższą dekadę. Choć nie są one jeszcze sformułowane, można założyć, że następne prace poświęcone temu filozofowi będą równie udane jak omawiana tu monografia i że przełoży się to na rozpoznawalność Panajotisa Kondylisa w Polsce.

Rec. Agata Jarecka

Absolwentka, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

e-mail: agatajarecka@wp.pl

ORCID: 0000-0003-3956-0390